

Кабінет історії

Гетнадій СТРЕЛЬСЬКИЙ

ДІЯЧІ УКРАЇНИ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ. Біографічний словник (Р—С)*

**РАФЕС
МОЙСЕЙ ГРИГОРОВИЧ
(1883—1940)**

Єврейський громадсько-політичний діяч України, публіцист, дослідник проблем національно-визвольного, соціалістичного руху.

Народився у Білорусі в небагатій купецькій сім'ї. З початку ХХ ст. вступив на шлях революційної національно-визвольної боротьби, за що зазнав кількох арештів і заслать.

З 1902 р. — член єврейського робітничого союзу "Бунд". 1912 р. був кооптований до складу ЦК цієї партії.

Після лютого 1917 р. М. Рафеса було обрано членом Центральної Ради, а також Малої ради. До початку 1918 р. повністю підтримував основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики першого українського парламенту. Не підтримав проголошення IV Універсалом самостійності України, намагався довести, що тільки національно-державна автономія України у складі федеративної демократичної Росії може забезпечити й гарантувати права і потреби національних меншин в УНР. Гостро засуджував підписання Центральною Радою Берестейської мирної угоди. Не погодившись з її умовами, вийшов із складу Центральної Ради.

Після розколу Бунду на початку 1919 р. М. Рафес очолив український комітет його лівого крила, що згодом оформилося в окрему партію — так званий комуністичний Бунд. Наприкінці того ж року вступив до більшовицької партії, ставши одним з керівників єврейської секції при ЦК РКП(б) (пізніше — ВКП(б)), очолив бюро єврейської секції при ЦК КП(б)У.

У 1920 р. — політпрацівник Червоної Армії, начальник політвідділу 3-ї армії РСЧА.

Після громадської війни М. Рафес працю-

вав в апараті виконкому Комінтерну, друкувався у його журналі "Коммунистический Интернационал". Згодом М. Рафеса було усунено від партійно-політичної роботи. Він зайнявся публіцистикою, дослідженням єврейського робітничого, соціалістичного і національного руху в Україні, підготовкою мемуарних творів, працював також у галузі кінематографії.

Перу М. Рафеса належить чимало цікавих, змістовних мемуарних і науково-історичних праць, які ще майже не досліджені в українській історіографії: "Накануне падения гетманщины. Из переживаний 1918 года" (К., 1919), "Два года революции на Украине. Эволюция и раскол Бунда" (М., 1920), "Очерки по истории еврейского рабочего движения" (М.-Л., 1929) та ін.

Потрапивши у жорна сталінських репресій, М. Рафес загинув. Його було заарештовано і розстріляно у 1940 р.

**РУДИЧІВ
ІВАН ОПАНАСОВИЧ
(1881—1958)**

Український громадсько-політичний діяч, журналіст, правник, життя і діяльність якого донині маловідомі на Батьківщині.

Народився І. О. Рудичів 28 травня 1881 р. у містечку Кишеньки (за ін. даними в с. Іванівці) Кобеляцького повіту Полтавської губернії в сім'ї псаломника Архангело-Михайлівської церкви. Навчався у Полтавській духовній семінарії (з 1897 р.), де зблизився з С. Петлюрою та ін. національно-свідомими членами семінарської української громади, вступив до Полтавського осередку РУП (1900 р.). У 1902 р. І. Рудичіва було виключено з п'ятого класу семінарії, а у жовтні 1903 р. заарештовано і ув'язнено до Полтавської тюрми. Після звільнення (червень 1904 р.) він виїхав до Катеринослава, де брав участь у організації таємної друкарні та виданні часопису "Добра порада" (1906 р.). Зго-

*Продовження. Початок див №№5-6, 9-11 за 1998 р., у №1-2 за 1999 р.

дом протягом кількох місяців співробітничав у Полтавському тижневику "Рідний край". У вересні 1906 р. вступив на правничий факультет Казанського університету, де протягом всього періоду навчання брав активну участь у діяльності української студентської громади. Цей період життя і громадсько-політичної діяльності (1906—1912 рр.) описано Рудичівим у спогадах "Мої студентські роки в Казані", виданих через півстоліття в еміграції. Після закінчення університету І.О. Рудичів працював у канцелярії гірничого інституту в Катеринославі (з 1912 р.), у Катеринославському видавництві, в "Просвіті", у редакціях ряду газет.

У 1917 р. І.О. Рудичіва було мобілізовано до російської армії. Займаючи посаду старшого полкового писаря 271 пішого запасного полку, він проводив активну агітаційну роботу серед військовиків, спрямовану на українізацію частин російської армії.

З квітня 1918 р. І.О. Рудичів, перебуваючи у Києві, перейшов у розпорядження Вищого Корпусного військового суду, займав ряд судових посад в армії УНР (Київ, Вінниця, Кам'янець-Подільський).

Після поразки визвольних змагань він виїхав до Варшави, згодом (у червні 1921 р.) — до Берліну, де працював коректором в українському емігрантському видавництві. У 1922—1923 рр. жив у Празі, звідки переїхав до Парижу, де на той час осів уряд УНР в екзилі. Після трагічної загибелі С.В. Петлюри І.О. Рудичів взяв найдіяльнішу участь у створенні бібліотеки його імені, був її директором упродовж багатьох років (з березня 1927 р. до початку 50-х років).

Предметом особливої уваги І.О. Рудичіва завжди було збереження і вшанування історичної пам'яті про С.В. Петлюру, відтворення правди про його життя, діяльність, погляди. Він допомагав В. Іванису у написанні монографії "Симон Петлюра — Президент України" (Торонто, 1952 р.), брав активну участь у підготовці до видання першого тому збірника "Симон Петлюра. Статті, листи, документи" (Нью-Йорк, 1956 р.), видав власні спогади у збірнику "Симон Петлюра в молодості".

Найповніший рукописний варіант своїх мемуарів (про життя і діяльність у Полтаві, Казані, Парижі) І. Рудичів відіслав до Українського музею-архіву Баунд-Брука (США), де той зберігається й донині. Частина цих мемуарів було оприлюднено ще за життя автора у духовних еміграційних виданнях — "Українському Православному слові" та "Українському православному календарі на 1957 рік".

Останні роки життя І.О. Рудичів провів безрадісно і нужденно — в Українсько-грузинському домі для старих людей в Абодані (поблизу Парижа), де й помер 28 жовтня 1958 року.

РУДНИЦЬКА МІЛЕНА ІВАНІВНА (1892—1976)

Коли в м. Мюнхені (ФРН) 29 березня 1976 р. померла широко відома у багатьох країнах світу українська громадсько-політична діячка, журналістка, педагог Мілена Іванівна Рудницька, на батьківщині ця подія пройшла непомітно. Адже згадувати про "ворогів Радянської влади" тоді було, м'яко кажучи, не прийнято.

...Вона народилася 15 липня 1892 р. у Зборові на Галичині. Після закінчення польської приватної гімназії і Львівського університету працювала вчителькою середніх шкіл, потім — викладачем Вищих Педагогічних курсів у Львові. Як згадував її брат Іван — журналіст, відомий під псевдонімом Кедрин, — Мілена могла б зробити кар'єру в педагогічній практиці й науці, але "зрелася тієї посади та взагалі праці в шкільництві, присвятившись в цілості організуванню українського жіночого руху та політиці".

Ще у 1919 р. вона ввійшла до складу "Національної Ради українських жінок", заснованої у Кам'янець-Подільському. А в 20—30-ті роки очолювала львівський "Союз українок", "Дружину княгині Ольги", входила до складу президії "Світового Союзу українок", репрезентувала українське жіноцтво на світових жіночих конгресах.

М.Рудницька заснувала і протягом 1935—1939 рр. редагувала (разом з Оленою Шепарович) двотижневик "Жінка", що оцінювався фахівцями як найкращий часопис в історії української жіночої преси.

Одночасно Мілена Іванівна разом із своїм чоловіком Павлом Лисяком була одним із засновників і провідних діячів УНДО, брала діяльну участь у роботі цієї найбільшої української політичної партії в Галичині й Польщі. М.Рудницька — посол (депутат) від УНДО у польському Сеймі (1928—1935 рр.) — сміливо і наполегливо захищає українську справу як у його комісіях (освіти та закордонних справ), так і в численних прилюдних виступах. Вона привертає загальну увагу ораторським талантом, логікою та неспростовною аргументацією, зовнішньою привабливістю, вродою та елегантністю, і, головне, відважною і пристрасною критикою польських властей за переслідування украї-

нської культури, руйнування української школи і православної церкви, за "пацифікацію" 1930 р. тощо. Як свідчать деякі мемуаристи, коли Мілена виходила на трибуну, до залу збігалися усі депутати. Розповідають, що власник сеймового буфету-ресторану скаржився Рудницькій: "Коли Ви промовляєте, то пустіє мій ресторан..."

Так само палко і сміливо вона захищала українські права, що брутально порушувались як у Польщі, так і в УРСР, на засіданнях різних комісій і підкомісій Ліги Націй, в інших організаціях цього найбільшого міжнародного форуму. Після приєднання у 1939 р. Західної України до УРСР М.І. Рудницька жила в еміграції у Кракові, Берліні, Празі, Женеві, Нью-Йорку і Мюнхені, присвятивши себе журналістській і науково-літературній праці, її статті з питань політики, жіночого руху і виховання молоді почали з'являтися у пресі ще з 1919 р. Перу М.І. Рудницької належать книги "Українська дійсність і завдання жінки" (1934), "Невидимі стигмати" (1970).

У 1958 р. у Нью-Йорку вийшла за її редакцією змістовна збірка статей і матеріалів "Західна Україна під більшовиками в рр. 1939—1941".

Смерть перервала її роботу над книгою про папу римського Івана ХІІІ, яка залишилась незавершеною.

Не можна не згадати і ще про одну, далеко не останню за значенням заслугу цієї жінки. Вона народила і виховала в душі відданості українській справі Івана Лисяка-Рудницького (1919—1984 рр.) — видатного мислителя і публіциста, історика і політолога.

РУСОВА (уродж. ЛІНДФОРС) СОФІЯ ФЕДОРІВНА (1856—1940)

Активна діячка української культури й освіти, жіночого руху, дружина відомого вченого-статистика, етнографа, фольклориста О.О. Русова (1847—1915 рр.).

Народилася 18 лютого 1856 р. в с. Олешні Городнянського повіту на Чернігівщині в поміщицькій сім'ї шведсько-французького роду Ліндфорсів (батько її — швед, а мати — французенка). З дитячих років Софія захопилась українськими піснями, культурою нашого народу. Це захоплення поглибилось під час навчання у Фундуклеївській гімназії в Києві, де вона часто відвідувала відомі українські родини Старицьких і Лисенків. Після закінчення гімназії (1870 р.) працювала в освітніх і виховних закладах, познайомилась і одружилась з

О.О. Русовим, разом з яким порводила активну культурницьку працю серед українського громадянства. У 1874—1876 рр. перебувала у Петербурзі, де брала участь у діяльності української громади. У 1876 р., після сумнозвісного Ємського указу, Русови видали у Празі Шевченків "Кобзар" без цензурних купюр і перевезли його наклад в Україну. Повернувшись з-за кордону, С. Русова проводила активну культурно-освітню, видавничу і громадську діяльність. У 1881 р. вона була заарештована за причетність до руху народовольців і відтоді перебувала під постійним наглядом поліції.

З 1909 р. С.Русова викладала на Вищих жіночих курсах та у Фребелівському педагогічному інституті, була співзасновницею і співредактором першого у Наддніпрянській Україні педагогічного журналу "Світло" (Київ, 1913—1914 рр.).

У роки національно-державного відродження України (1917—1920 рр.) С.Ф. Русова обирається членом Центральної Ради, стає однією із засновників і керівником Всеукраїнської учительської спілки та видавництва "Українська школа", очолює Департамент дошкільної та позашкільної освіти Генерального секретарства (Міністерства) освіти, бере активну участь у "дерусифікації" шкіл, в організації "Просвіт" і курсів українознавства, підготовці програм і підручників для українських шкіл.

Після встановлення радянської влади С. Русова сміливо виступала проти нової, "соціалістичної" системи освіти і виховання, відстоювала принципи "автономності" школи у державі, "українського національного напрямку" у вихованні. Емігрувавши 1922 р. до Польщі, а згодом (1923 р.) переїхавши до Праги, вона продовжувала активну педагогічну й науково-культурницьку діяльність: була професором Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, очолювала Українську національну жіночу раду. Там, у Празі, і завершився життєвий шлях Софії Русової.

Нині, після тривалого замовчування, повертається до нас її науковий доробок. Багато положень її монографій, підручників, статей з питань освіти та виховання не втратили й сьогодні свого значення і актуальності. Серед них: "Дитячий сад на ріднім ґрунті" (1910 р.), "Ідейні підвалини школи" (1913 р.), "Сучасні течії в новій педагогіці" (1932 р.), "Моральні завдання сучасної школи" (1938 р.). Кілька оригінальних студій С. Русової залишились у рукописах: "Історія педагогіки у зв'язку з розвитком культури", "Національна школа у різних народів" та ін. Цінним джерелом дослідження історії пе-

дагопки, літератури, мистецтва є мемуарні твори С. Русової: "Наші визначні жінки. Літературні характеристики-силуети", "Мої спомини", а також її епістолярна спадщина.

САДОВСЬКИЙ ВАЛЕНТИН ВАСИЛЬОВИЧ (1886—1947)

Український громадсько-політичний діяч, вчений-економіст, юрист. Народився в с. Плещин Волинської губернії в сім'ї священика. Одержав вищу юридичну й економічну освіту відповідно у Київському університеті й Петербурзькому політехнічному інституті. Був активним членом українських студентських громад. 1904 р. вступив до Революційної української партії (з грудня 1905 р. УСДРП). У травні 1907 р. за активну пропаганду партійних ідей серед селян і робітників був заарештований царською владою. З 1917 р. — член Української Центральної Ради, а згодом і Малої ради. Обіймав посаду генерального секретаря судових справ в уряді В.К. Винниченка, користувався великим авторитетом і впливом. Як свідчив О. Шульгін, «літом 1917 р. Винниченко не робив жодного кроку без наради з Валентином Садовським...». Після падіння УЦР В. Садовський входив до складу Українського національного союзу, що організував повстання проти гетьмана П. Скоропадського.

З 1920 р. В. Садовський перебував на еміграції у Польщі і Чехословаччині, де працював у кількох наукових інститутах і вищих навчальних закладах. Автор численних праць з економіки й демографії України, спогадів, зокрема, про Революційну українську партію — «Від українофільства до політики» (1925 р.) та про студентський революційний рух у Києві — «Студентське життя у Києві в 1904—1909 роках» (1939 р.). 1935 р. обраний дійсним членом НТШ.

1945 р. В.В. Садовський був заарештований агентами радянської розвідки в Празі. Помер у Лук'янівській тюрмі в Києві.

САЛІКОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ХОМИЧ (1866—1925)

Український громадсько-політичний діяч, журналіст, публіцист.

О.Х. Саліковський народився 13 березня 1866 р. у с. Старий Потік на Вінниччині в родині місцевого священика.

Освіту одержав у Шаргородській духовній школі і в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. Ще юнаком захопився ідеями націо-

нального визволення, пропагував їх, працюючи сільським вчителем, згодом — радником губернського правління, за що зазнав жандармських переслідувань, кількох арештів, дворічного заслання і чотиримісячного ув'язнення у Кам'янець-Подільській тюрмі.

З 1904 р. до кінця життя О.Х. Саліковський віддавав себе журналістиці. У 1904—1909 рр. співробітничав у щоденній газеті «Киевские отклики», деякий час був її редактором, у 1906—1907 рр. — одним з видавців газети «Киевский голос».

1910 р. О.Х. Саліковський переїхав до Москви, де 1912 р. разом з С.В. Петлюрою редагував журнал «Украинская жизнь», заснований місцевою українською «Громадою», співробітничав у «Русских ведомостях» та інших російських часописах. У 1913—1915 рр. О. Саліковський тимчасово перебував у Ростові-на-Дону, де редагував «Приазовский край». З 1916 до лютневої революції 1917 р. знову жив у Москві, редагував «Украинскую жизнь», згуртовуючи навколо журналу найкращі творчі сили, писав статті на українську тему в інших московських виданнях.

У доленосному 1917 р. Олександр Хомич стає одним із засновників і лідерів Української партії соціалістів-федералістів, членом Української Центральної Ради, Малої ради, губернським комісаром Київщини (до гетьманського перевороту в квітні 1918 р.).

За часів правління П. Скоропадського його, за пропозицією С.В. Петлюри, було обрано членом Всеукраїнської земської управи. З приходом до влади Директорії О.Х. Саліковський працював у міністерстві внутрішніх справ, редактором щоденної газети «Трибуна», співробітничав у «Літературно-науковому вістнику», «Новій Раді», «Промені», «Нашому минулому». З кінця травня 1920 р. обіймав посаду міністра внутрішніх справ УНР.

Після поразки визвольних змагань О. Саліковський емігрував у Польщу, де працював редактором низки варшавських газет і журналів («Українська трибуна», «Українська справа», «Трибуна України»).

У численних публікаціях в періодиці, а також у збірнику статей «Нова Україна» (К., 1920 р.) О.Х. Саліковський розвивав ідеї україно-слов'янського федералізму. Цінним джерелом з історії України 1917—1918 рр. є його спогади «На порозі гетьманщини» (Львів, 1924 р.)

О.Х. Саліковський помер у Варшаві 22 листопада 1925 р.

**СЕВРЮК
ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ
(1893—1941)**

Громадсько-політичний діяч України, дипломат. Закінчив петроградський Технологічний інститут, де був членом української студентської громади. У 1917 році — член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів, від якої був обраний до Центральної Ради і Малої ради. Член делегації УНР на мирних переговорах у Брест-Литовському (січень-лютий 1918 р.). На заключному їх етапі (після 19 січня 1915 р.) Центральна Рада довірила О.О. Севрюку очолити українську делегацію. Не маючи професійної підготовки й належного досвіду дипломатичної роботи, О.О.Севрюк та інші українські делегати все ж зуміли відстояти визнання Української Народної Республіки незалежною й суверенною державою і від її імені підписали мирний договір з країнами Четверного Союзу. За спогадами графа О. Черніна (керівника делегації Австро-Угорщини), українські дипломати, "незважаючи на свою молодість, виявили достатню зрілість, щоб використати сприятливу для них ситуацію". Заслугою О. Севрюка є також те, що він (на жаль, єдиний з делегатів УНР) залишив спогади про Берестейські переговори. Щоправда, написав він їх через 10 років, змінивши свої погляди у бік співчуття до політики УРСР, співробітництва з радянською владою (на запрошення уряду УРСР він відвідав Україну у 1928 р.). Звичайно, це наклало свій відбиток на зміст його спогадів. Зокрема, О.О. Севрюк пише, що перед від'їздом до Берестя "інструкцій жодних не дав ні Уряд, ні Центральна Рада". Але тут же фактично заперечує цей закид: "Правда, ми мали довшу конференцію з Головою Центральної Ради професором М. Грушевським..."

Водночас О. Севрюк замовчує виявлене ним порушення дипломатичного етикету після підписання договору. Маючи один з двох примірників таємної статті договору про поділ Галичини на польську і українську частини (другий примірник був у голови австро-угорської делегації графа Черніна), О. Севрюк ознайомив з ним у Відні українців. Ця його легковажність внесла чимало міжнародних ускладнень, і, зрештою, таємний пункт договору був анульований. Після Берестейських переговорів О.Севрюк обіймав посаду посла УНР у Берліні,

очолював повноважне українське представництво у Румунії (березень-квітень 1918 р.), місію по репатріації полонених українців у Римі (лютий-червень 1919 р.), входив до складу делегації УНР на Паризькій мирній конференції (1919—1920 рр.).

З кінця 1920 р. жив в еміграції у Франції, потім (у 30-ті роки) — у Німеччині. Його діяльність в цей час ще не досліджена. Відомо, що загинув О. Севрюк у залізничній катастрофі в грудні 1941 р. біля Франкфурта-на-Одері.

**СИДОРЕНКО
ГРИГОРІЙ МИХАЙЛОВИЧ
(1874—1924)**

Український політичний діяч, дипломат. За фахом — інженер шляхів. В 1917—1918 рр. — член Центральної Ради, міністр пошт і телеграфу в уряді В. Голубовича. За гетьманської влади (з кінця квітня 1918 р.) — член Всеукраїнського союзу земель, а за часів Директорії — бере участь у переговорах Української Народної Республіки з представниками Антанти в Одесі. З січня до середини серпня 1919 р. Г.М. Сидоренко очолює дипломатичну делегацію УНР на Паризькій мирній конференції. Але слід сказати, що члени української делегації, а також іноземні політики, які співчували Україні, оцінювали діяльність Г.М. Сидоренка у Парижі негативно. Наприклад, О.Я. Шульгін у листі з Парижу 20 червня 1919 р. повідомляв: "П'ять місяців роботи делегації, три місяці моєї праці в Парижі не дали ніяких позитивних результатів для України...". Однією з головних причин цього, на його думку, "є те, що на чолі делегації стоїть особа зовсім не відповідна... Пан Сидоренко при всьому своєму патріотизмові, при своїй завзятості, в найменшій мірі не може конкурувати з яким-будь представником якої-будь держави в Парижі. ...Сидоренко, на превеликий жаль, на всіх справляє враження зовсім не культурної людини... його безтактність, різкість, цілковита невихованість зробили його дуже популярним в Парижі. Деякі факти й слова його розказують, навіть, як анекдоти".

Зрештою (у середині серпня 1919 р.), Директорія УНР звільнила Г.М. Сидоренка з цієї посади. З кінця того ж року до 1922 р. обіймав посаду посла УНР у Відні. Помер у Празі.

